

ČÁST I.

RŮZNÉ PŘÍSTUPY K AKČNÍM METODÁM

Dramatické hry

Psychodrama

Dramaterapie

Divadlo utlačovaných

Rituál

Divadlo utlačovaných

Augusto Boal se proslavil svým průkopnickým úsilím o přeměnu divadla v prostor, kde by všichni zúčastnění měli stejná práva. Tím, že vytvořil *divadlo fórum* (Forum Theatre), *neviditelné divadlo* (Invisible Theatre), *divadlo představ* (Image Theatre) a *duhu tužeb* (Rainbow of Desires), dal lidem nové komunikační a terapeutické metody, jejichž prostřednictvím se mohou vypořádat s problémy, jako je rasismus, sexismus, deprese, špatný plat, homofobie a další druhy vykořisťování nebo útlatku.

Na následujících stránkách je vedle stručného příběhu Boalova života popsána jeho práce s divadlem fórum, jelikož techniky v něm použité obvykle zahrnují akční metody. Kolébkou divadla fórum se před dvaceti lety stala Brazílie. Zpočátku si Augusto Boal myslel, že bude dobré jít za utlačovanými, například za brazilskými rolníky, a nabídnout jim řešení pro zlepšení jejich životních podmínek, nebo jít k ženám a kázat jim, jak získají svobodu. Jenže sám nebyl ani rolníkem, ani ženou, a proto neměl právo říkat jim, co mají dělat. Tuto skutečnost si uvědomil záhy po jednom politicky laděném představení, které on a jeho skupina předvedli skupině brazilských venkovanů. Hra ukazovala, že jedinou cestu k získání vlastní půdy a svržení nadvlády a útlaku aristokracie představoval pro tyto rolníky boj se zbraní v ruce. Představení končilo scénou, v níž zemědělci vzdorově mávají dřevěnými puškami. Hra sklídila hlučný potlesk rolnického publika. Po představení přišel jeden rolník za Boalem a řekl mu: "... máme pravdu, pojdte bojovat s námi." Boal tím byl poněkud zaskočen a řekl: "Já s vámi nemohu bojovat, to jsou jenom dřevěné pušky." Vesničan se nenechal vyvést z míry a odpověděl: "Nedělejte si starosti, máme spoustu pušek i pro vás." Boalovi najednou chyběla slova, ale nakonec vysvětlil, že je herec, a ne skutečný rolník, a že nemůže bojovat. Brazilský rolník nebyl spokojen a vytkl Boalovi, že není správné, aby druhým doporučoval boj, ale když dojde na věc, svou krev cedit nechce!

Krátce po této zkušenosti Boal našel jinou strategii pro pomoc utlačovaným: začal vytvářet takzvané „simultánní divadlo“. Při rozvíjení těchto metod měl na mysli hlavně jednu věc – pomoci jednotlivcům i kolektivům svobodně rozhodovat o své budoucnosti.

Boalova *Skupina simultánního divadla* (Simultaneous Theatre Group) předvedla divákům scénu, v níž byl někdo utlačován. Boal v roli šaška žádal diváky, aby navrhovali alternativní způsoby, jak by se utlačovaný protagonistista ve scéně mohl chovat. (Šašek je facilitátorem, prostředníkem mezi herci a diváky, a nepatří k žádné straně, stejně jako šašek-žolík v kartách nepatří k žádné barvě a může být použit s kteroukoli barvou.) Herci potom improvizovali představení na základě návrhů z obecenstva. Někdy to bylo velmi efektivní, jindy docházelo k problémům, a to ze dvou velmi důležitých důvodů: sotvaky chápeme slova druhého člověka tak, jak byla doopravdy míněna. Z této skutečnosti vyplývá druhý důvod: lidé se nemohou vždy dostatečně srozumitelně vyjádřit pouhými slovy. Ilustrujme si to následujícím výmluvným příkladem. Boal a jeho skupina předvádějí hru simultánního divadla pro skupinu brazilských diváků. Hra byla o muži, který si půjčoval peníze od své manželky údajně na to, aby pro rodinu mohl postavit nový dům. Potom odcházel na dlouhé dny pryč a vrátil se jen proto, aby si vypůjčil další peníze. Manželce, která neuměla číst, nechával bez-

cenný lístek, který nazýval stvrzenkou na její peníze. Ta začala mít po několika letech bezvýsledného čekání na nový dům podezření. Vzala údajně dlužní úpisy k přítelkyni a nechala si je přeložit. Ke svému překvapení ovšem zjistila, že se ve skutečnosti jedná o milostné dopisy, které jejímu muži psala jeho milenka. Ten muž si bral peníze od své manželky a navštěvoval svou milenku!

V tomto okamžiku mohli diváci navrhnout manželce řešení. Bylo vzneseno a vyzkoušeno několik návrhů. Když Boal požádal o další návrhy, jedna žena vykřikla: „Dejte mu pořádně co proto! Ať ho manželka pěkně zostara vyplísí!“ Herci tedy předvedli scénu, v níž se manželka zhurta pustila do svého manžela. Žena, která tento návrh podala, ale nebyla s realizací spokojena: „To není ono. Říkala jsem, že musí dostat pořádnou lekci.“ Herci předvedli několik dalších pokusů, ale divačku stejně neuspokojili. Ta byla navíc stále frustrovanější a rozčilenější z toho, že jí nikdo pořádně nerozumí. Boal nevěděl, jak by měl pokračovat, až nakonec ho napadlo pozvat dotyčnou ženu na pódium a požádat ji, aby roli manželky zahrála sama. Žena přistoupila k herci, který hrál manžela, zbilá ho a potom mu řekla: „A teď, když jsi dostal pořádnou lekci, mi můžeš jít připravit večeři!“ Ouha, to byl výprask! Avšak z tohoto výprasku se zrodilo *divadlo fórum*.

Boal popisuje divadlo fórum jako určitý druh zápasu nebo hry. Ovšem jako ve všech formách hry nebo zápasu musí být stanovena určitá pravidla. Jak jste viděli v posledním příkladu, pustit do divadla fórum kohokoli může být problematické, někdy dokonce nebezpečné. Bylo tedy nutno stanovit pravidla hry. V divadle fórum existují dvě základní a neporušitelná pravidla: na pódium není možné předvádět skutečný pohlavní styk a není možné někoho na pódium napadnout.

V divadle fórum diváci nezůstávají v roli pasivních pozorovatelů, ale aktivně se podílejí na tvorbě příběhu a stávají se zároveň herci. Není tu pódium, které by udržovalo tradiční rozdělení divadla na herce a diváky. Všichni jsou v jednom prostoru. Divákům se předloží nevyřešený problém a v následující diskusi je šašek vyzve, aby navrhli a ztvárnili řešení. Problém se vždy týká určité formy útlatku či trápení a obvykle je přítomno viditelné trápení a trápený protagonistista. Po jednom předvedení scény (tato původní scéna se nazývá model) se scéna přehrává divákům znovu od začátku až do okamžiku, kdy někdo z diváků zavolá „Stop!“ Dotyčný potom zaujme místo utlačovaného protagonisty a pokusí se svému trýzniteli vzepřít a zvítězit nad ním. Tento cyklus se opakuje tolikrát, kolikrát je to možné. V divadle fórum se nikomu nic nevnučuje: každý má možnost vyzkoušet všechny nápady a nacvičit je (samozřejmě v hranicích daných pravidly této formy divadla). Účelem divadla není nabídnout tu „jedinou správnou cestu“, nýbrž prozkoumat rozmanité možnosti řešení daného problému.

Boal nám na jednom ze svých seminářů konaném v Londýně v roce 1990, kterého jsem se účastnil, vyprávěl příběh, který chápu jako zhuštěnou ilustraci jedné zásadní skutečnosti: Je velmi důležité být si vědom toho, jaké obtíže mohou vyvstat, když se někdo snaží zasahovat do životů druhých lidí a říkat jim, co pro ně je nebo není dobré.

Přihodilo se to, když jsem byl ještě dítě. Moje matka měla mnoho slepic. Jednoho dne jsem viděl, jak se vejce hýbají, a pak se náhle z jednoho z nich vylihlo kuře. Řekl jsem si: „To kurátko se tolik snaží a namáhá. Pomůžu jim ze skořápky ven.“ Tak jsem vstal a kamenem všechna vejce rozbil. Všechna kromě toho, které se vylihlo samo, byla mrtvá! Domnívám se, že bychom si z toho měli vzít poučení. Nemůžeme trápeného člověka popadnout a říci mu: „Ukážu ti, co musíš udělat, aby ses z toho vejce dostal ven. Udělej tohle a toto, atd.“ Tím bychom ho zabili! Když je však někdo schopen dostat se ze skořápky sám, pak ho můžete krmit a potom je sám schopen jít. Pro mne je důležité takto nejednat, protože někdy to, že řekneme správnou věc, sice může uklidnit naše svědomí, ale komu to prospěje? K čemu to bude?

Augusto Boal se narodil v Riu de Janeiro v r. 1931. Otec z něho chtěl mít lékaře. Když Boal v roce 1952 ukončil studia na Universidad de Brazil, měl titul inženýra chemie, ale již v té době se věnoval divadlu. V roce 1953 odešel do New Yorku studovat chemii na Columbia University, ve skutečnosti to však byla jen záminka, aby mohl pracovat v malém divadle na 46. ulici se skupinou dramatiků. Autoři museli své hry režírovat sami, takže Boal se stal režisérem. Po návratu do Brazílie v r. 1956 na sebe upoutal pozornost kontroverzními díly jako režisér divadla Arena Theatre v Sao Paulu. V tomto divadle realizoval hry *Of Mice and Men* (1956), *Zumbi* (1956), *Taruffe* (1965), *The Mandrake* (1966) a *Fair of Opinion*, hru pocházející ze Sao Paula (1968). „Snažil jsem se dělat všechno pro to, abych svými díly, režirováním a politickými akcemi podpořil návrat k demokracii,“ řekl Boal. Tehdejší úřadům se to příliš nelíbilo. V roce 1971 bylo divadlo Arena Theatre napadeno bandou hrdlořezů, Boal byl uvězněn a mučen. Po třech měsících byl propuštěn a rozhodl se odstěhovat do Argentiny, kde zůstal až do roku 1976. Právě v Argentině začal rozvíjet techniky *divadla utlačovaných*. Po zhoršení politické situace v Argentině se Boal v roce 1976 přestěhoval do Portugalska, kde režíroval divadelní hry a vyučoval na tamní divadelní konzervatoři. V roce 1978 přijal nabídku ze Sorbonny k vyučování v Paříži. Tam na přelomu let 1978/79 vedl pětiměsíční kurs pro dvacet lidí. Na konci semináře uspořádal desetidenní setkání, na které přišlo 200 lidí. Boal je musel rozdělit do dvaceti malých skupinek. Na konci desetidenního semináře byl již rozhodnut pokračovat v této práci pod hlavičkou divadla *Centre du Théâtre de l'opprimé Augusto Boal*. To je od roku 1979 až do dnešního dne centrem jeho činnosti. V roce 1986 po změně vlády byl Boal

pozván zpět do Brazílie, aby tam připravil divadelní program pro školní děti z chudých vrstev. Po další změně vlády byl tento program zakázán. Boal zachoval svou základnu v Riu de Janeiro, ale často cestuje do svého střediska v Paříži a pořádá semináře na jiných místech Evropy, Latinské Ameriky, Severní Ameriky a Afriky.

Augusto Boal je jednou z nejvýraznějších postav divadla tohoto století. Rozdíl mezi ním a třeba Stanislavským tkví v tom, že Boalova práce nemá nic společného s interpretací dramatické divadelní literatury. Divadlo fórum a další Boalovy metody využívají běžných divadelních dovedností s cílem pomoci obyčejným lidem překonat potíže a vymanit se z útlaku. Boal pro nás znovu objevil starou pravdu, že divadlo je mocný nástroj, který by měl být součástí naší kulturní výbavy.

„Všichni mohou hrát divadlo – dokonce i herci! Divadlo se dá hrát kdekoli – dokonce i v divadlech!“ (Augusto Boal, *Games for Actors and Non-Actors*) Divadlo fórum se vyvíjelo přes dvacet let a dnes existuje v mnoha různých podobách. Rovněž jeho využití na celém světě je nesmírně pestré. Každé léto se v Riu de Janeiro koná Mezinárodní festival divadla utlačovaných a mnoho dalších setkání se odehrává na mnoha místech po celém světě. Každé společenství, kde se vyskytuje útlak a trápení, může použít technik divadla fórum k tomu, aby se podnítila diskuse, aby se ukázala alternativní řešení a aby se pomohlo lidem vzít svůj život pevně do rukou. Tyto techniky se používají na školách i univerzitách, v klubech pro mládež, kulturních střediscích, nemocnicích, vězeních, továrnách a na pracovních místech po celém světě.

Divadlo fórum je, stejně jako psychodrama a dramaterapie, akční metoda, jejímž cílem je navodit změnu. Augusto Boal se v nedávné minulosti objevil na brazilské politické scéně.

Doporučená literatura

Boal A., *Games for Actors and Non-Actors*. Routledge, London 1992.
Boal A., *Theatre of the Oppressed*. Pluto Press, New York 1989.

Andy Hickson
**Dramatické
A AKČNÍ HRY**

ve výchově, sociální práci a klinické praxi

Z anglického originálu
Creative action methods in groupwork
přeložil Milan Koldinský
Vydalo nakladatelství Portál, s. r. o.,
Klapkova 2, 182 00 Praha 8,
jako svou 530. publikaci. Praha 2000
Návrh obálky Jan Matoška
Fotografie na obálce Miloš Šindelář
Odpovědná redaktorka Monika Kittová
Výtvarný redaktor Vladimír Zindulka
Sazba a DTP © Jiří Kolář
Výroba ERMAT Praha, s. r. o.
Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Vydání první

POVINNÝ VYTIISK